

Fictie- en literatuuronderwijs formatief ingestoken: de aanpak in de lerarenopleiding als voorbeeld

1. Inleiding

Op de Pabo gaat de eerste module voor de eerstejaarsstudenten over jeugdliteratuur en leesbevordering. Eén van de opdrachten is: “Lees tien boeken van de lijst jeugdliteratuur”. Voor een aantal studenten zal dat geen enkel probleem zijn, leesbeesten als ze zijn. Maar er zijn er ook die al tijdens de introductie zeggen: “Ik heb niet zo veel met lezen!”. Dan rijst de vraag hoe je beide groepen kunt prikkelen en stimuleren, inspireren en aanmoedigen om zich verder te ontwikkelen als lezer. En hoewel je aan de ene kant studenten wilt motiveren om te lezen en het leesplezier voorop wilt stellen, geef je daar als docent, in ons prestatiegerichte systeem, ook een oordeel over.

2. Beoordelen

Hoe beoordeel je op een zinvolle manier het lezen van deze studenten? Is het terecht dat de goede lezer afrondt met ‘een uitmuntend’, terwijl het lezen van tien boeken geen enkele uitdaging vormt? En is het terecht dat de student die zelden uit zichzelf een boek pakt nu een krappe voldoende krijgt en afrondt met ‘gelukkig, dit is achter de rug’? Dat voelt natuurlijk niet goed, maar hoe moet het dan wel? En hoewel deze casus de gang van zaken op de Pabo illustreert, had er ook primair of voortgezet onderwijs kunnen staan, of hadden we ons verhaal kunnen ophangen aan de reële situatie waarbij studenten een boek moeten lezen voor het houden van een spreekbeurt in groep 6 of acht boeken moeten lezen voor de lijst in havo-4/5 of twaalf in vwo-4/5/6.

3. Formatieve evaluatie

Sinds een aantal jaren is er meer aandacht voor een betere balans tussen summatieve toetsing en formatieve evaluatie. Bij formatieve evaluatie ligt de nadruk op het vor-

mende aspect van de evaluatie en wordt de student betrokken bij zijn eigen leren. Daar zijn al veel mooie voorbeelden van te geven. Kijk eens mee bij de taallessen rondom gespreksvaardigheid van juf Elizabeth in groep 7. De leerlingen hebben geleerd dat je, om goed bij te dragen aan een groeps gesprek, door moet gaan op de ideeën van de ander. Voor de laatste tien minuten heeft Elizabeth vier meerkeuze- en korteantwoordvragen voorbereid: twee over de behandelde lesstof en twee over de stof voor de volgende les. Haar leerlingen hebben standaard een wisbordje en *whiteboard*stift op hun tafel liggen. Elizabeth laat op het digibord een filmfragment zien waarin een groeps gesprek wordt gevoerd tussen enkele leeftijdsgenoten. Dan presenteert ze de eerste vraag op het digibord:

Hoe gaat leerling X door op het idee van leerling Y in dit voorbeeld?

- door hem vragen te stellen om hem zo beter te begrijpen
- door een voorbeeld aan te dragen bij het idee van de ander
- door uitleg en een argument te geven bij het idee van de ander

De leerlingen lezen de vraag, schrijven op hun wisbordje de letter van hun gekozen antwoord en steken deze allemaal tegelijk in de lucht. Dan aan u de vraag: waarvan is hier sprake?

- van een formatieve vraag
- van een summatieve vraag
- Ik weet het niet zeker en gok a.
- Ik weet het niet zeker en gok b.

Heeft u gekozen voor antwoord a, c of d, lees dan eerst de informatie onder het kopje 'Formatieve evaluatie in een notendop'. Heeft u a geantwoord, dan weet u zeer waarschijnlijk al meer over formatieve evaluatie en kunt u verder lezen.

4. Formatieve evaluatie in een notendop

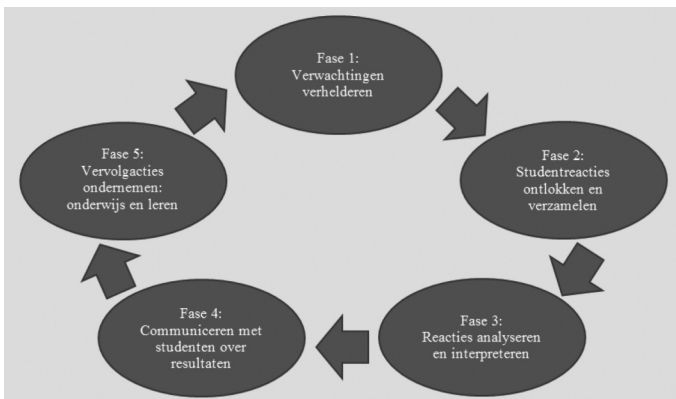
In tegenstelling tot summatief toetsen (toetsen als eindmeting, om te bepalen wat een leerling kan), heeft formatieve evaluatie als primair doel (a) leerlingen inzicht geven in hun eigen leerproces en (b) onderwijs op maat geven. Toetsen met een formatieve functie zorgen ervoor dat de docent:

- helder heeft waar de leerling naartoe werkt (*feed up*);
- een goed beeld krijgen van waar de leerling staat (*feedback*);
- weet hoe hij de leerling naar de gewenste situatie kan leiden (*feed forward*).

Doordat Elizabeth aan het einde van haar les twee vragen stelt over de behandelde stof en twee over de te behandelen lesstof, krijgt ze inzicht in waar haar leerlingen staan in hun leerproces. Hebben ze de behandelde stof voldoende begrepen? Kunnen ze de lesstof ook toepassen (analyseren van filmfragment)? Kan zij de volgende les inderdaad aan nieuwe lesstof beginnen? Hebben slechts enkele leerlingen extra instructie nodig? Enz. Op basis van de uitkomst is het voor Elizabeth mogelijk om in te spelen op wat haar leerlingen nodig hebben en om eventueel haar lesinstructies en leeractiviteiten de volgende les bij te stellen.

5. Terug naar lezen in de lerarenopleiding

Zeker bij een onderwerp als ‘lezen’, waar leesplezier en motivatie een belangrijke rol spelen, kan formatieve evaluatie goede aanknopingspunten bieden om de studenten ‘eerlijk’ en zinvol te begeleiden. Het raamwerk van formatieve evaluatie, zoals Baartman & Gulikers (2017) in hun reviewstudie presenteren, is in de module ‘Jeugdliteratuur en leesbevordering’ het kader om studenten te begeleiden en verder te helpen in hun ontwikkeling als lezer. Baartman & Gulikers onderzochten in hoeverre docenten in staat zijn om formatief evalueren in hun eigen beroepspraktijk vorm te geven. Dat deden ze aan de hand van een cyclisch model met vijf stappen (zie: Figuur 1).



Figuur 1 – De formatieve toetscyclus volgens Baartman & Gulikers (2017).

Bij iedere fase in deze cyclus horen typische docentgedragingen en formuleren de onderzoekers heldere handvatten voor wat je als docent kunt doen om je studenten (of leerlingen) te begeleiden. De onderzoekers vinden dat met name fase 1 (verhelderen van verwachtingen) en fase 5 (vervolgacties ondernemen) vaak worden overgeslagen, terwijl die juist zo van belang zijn om vanuit het huidige moment de blik te verleggen naar leerlijnen en ontwikkeling over een langere periode.

6. ... en de cursus 'Jeugdliteratuur en leesbevordering'

Tijdens de cursus doorlopen studenten continu de vijf fasen uit het cyclisch model, waarbij fase 1 en fase 5 extra nadruk krijgen. Hieronder werken we een voorbeeld van fase 1 verder uit. Het verhelderen van verwachtingen (leerdoelen en succescriteria) is namelijk cruciaal om het verdere leren daadwerkelijk vorm te geven. Maar tegelijkertijd blijkt uit onderzoek en uit onze ervaringen dat studenten (en leerlingen) zich slecht bewust zijn van de leerdoelen van een vak. De docent noemt ze aan het begin van een periode, studenten kunnen ze raadplegen in een studiewijzer, maar daar blijft het vaak bij. Bij het vormgeven van deze fase voor studenten is het van belang om ervan bewust te zijn dat er onder de studenten leesbeesten zijn, maar dat er ook studenten zijn met een leesfobie, zoals hierboven al genoemd. In de workshop zullen we daarom inzoomen op het werk van Cornelissen (2016), waarin vier dimensies worden beschreven waarop je literaire competenties van een lezer kunt bespreken: 'de beleving', 'de interpretatie', 'de beoordeling' en 'het narratief begrip'. Voor elk van deze vier dimensies heeft zij vier ontwikkelniveaus beschreven. Met de studenten bespreken we het raamwerk. Daarnaast maken de studenten een zelfevaluatie (een vorm van *self assessment*): waar sta je op deze vier dimensies? Vervolgens bepalen we samen wat voor eenieder een uitdagend doel is om tijdens de module van zeven weken naartoe te werken. Naast algemene, voor iedereen geldende doelen (bijvoorbeeld het lezen van literatuur bij leesbevordering) zijn er dus ook doelen die kunnen verschillen, zodat zowel de gevorderde als de beginnende lezer een passend perspectief heeft.

7. Tot slot

De effecten en ervaringen van deze formatieve aanpak lichten we verder toe tijdens de workshop. Daarnaast worden alternatieve manieren besproken om formatief evalueren in te zetten bij het stimuleren van lezen bij studenten.

Referenties

- Cornelissen, G. (2016). *Maar als je erover nadenkt... Een jaar literatuuronderwijs in groepen 7 en 8 van de basisschool*. Stichting Lezen Reeks deel 27. Delft: Eburon.
- Gulikers, J. & L. Baartman (2017). *Doelgericht professionaliseren. Formatieve toetspraktijken met effect. Wat DOET de docent in de klas?* Den Haag: NRO-PPO dossier 405-15-722.